

Małgorzata Stanclik

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka z mózgowym porażeniem dziecięcym

MAŁGORZATA STANLIK - oligofrenopedagog, nauczyciel - specjalista terapii pedagogicznej, pedagog wczesnego wspomaganego rozwoju dziecka. Jest certyfikowanym Liderem zmian w obszarze kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Posiada doświadczenie w prowadzeniu szkoleń dla nauczycieli, pedagogów, psychologów i dyrektorów placówek oświatowych. Wieloletni praktyk Poradni Psychologiczno - Pedagogicznej w Trzebnicy. Poza diagnozą, poradnictwem i terapią indywidualną prowadzi zajęcia doskonalące kompetencje rodziców, nauczycieli, specjalistów pracujących w szkole.

Opis i analiza przypadku dziecka z mózgowym porażeniem dziecięcym uczestniczącym w zajęciach wczesnego wspomaganego rozwoju dziecka.

Spis treści:

- I. **Charakterystyka dziecka:** informacje o rodzinie dziecka, poród, stan noworodka po urodzeniu;
- II. **Dane o dziecku:** wywiad z matką, wywiad psychologiczny, wywiad logopedyczny, wywiad pedagogiczny, pierwsze wrażenia ze spotkania z dziewczynką;
- III. **Diagnoza dziecka z deficytami rozwojowymi:** diagnoza PEP-R, program indywidualny;
- IV. **Terapia:** przebieg terapii, efekty terapii.

I. CHARAKTERYSTYKA DZIECKA

1. Informacje o rodzinie dziecka

Dziewczynka skończyła sześć lat. Uczęszcza do przedszkola. Matka jest ekonomistką, pracuje w Gminnym Ośrodku Zdrowia. Jest kobietą zaradną, pracowitą, stale podnoszącą swoje kwalifikacje zawodowe. Ojciec ukończył studia wyższe o kierunku pedagogika oświatowa. Aktywnie działa na rzecz środowiska lokalnego. Rodzina mieszka na wsi. Parter domu zajmują dziadkowie, którzy prowadzą gospodarstwo rolne. Rodzice z dzieckiem mieszkają na piętrze, gdzie znajdują się dwa pokoje, kuchnia i łazienka. Dziewczynka ma wszystkie niezbędne rzeczy, posiada również kącik do zabawy. Sytuacja materialna rodziny jest dobra. Podczas nieobecności rodziców w domu, dzieckiem zajmuje się babcia i dziadek. Deklarują oni chęć niesienia pomocy i wsparcia w każdej sytuacji. Wszyscy są gotowi wspomagać dziewczynkę w Jej rozwoju, dostosowywać swoje wymagania do możliwości psychofizycznych dziecka.

2. Poród

Ciąża planowana, od początku pod kontrolą lekarską, przebiegała prawidłowo, bez żadnych komplikacji. Oboje rodzice zdrowi. Matka niechętnie wypowiada się na temat pobytu w szpitalu. To, co najbardziej utkwiło jej w pamięci, to 12 długich godzin oczekiwania, po odpłynięciu wód płodowych, na akcję porodową. Poród był przedwczesny w 37 tygodniu ciąży, położenie główkowe, odbył się siłami natury. Noworodek okręcony pępowiną wokół szyi.

3. Stan noworodka po urodzeniu

Waga urodzeniowa - 3150 g, długość ciała - 51 cm, obwód głowy – 33 cm, obwód klatki piersiowej – 33 cm. W skali Apgar dziewczynka otrzymała 9 punktów (zabarwienie skóry oceniono na 1 punkt), po trzech minutach 10 punktów. Od drugiej doby życia obserwowano u dziecka żółtaczkę fizjologiczną. W czasie pobytu dziewczynki w szpitalu największy poziom bilirubiny wynosił 16,6 mg%. Poziom bilirubiny przy wypisie 9,24 mg%.

II. DANE O DZIECKU

1. Wywiad z matką dziecka

Z wywiadu wiadomo, że u dziecka w pierwszym miesiącu życia utrzymywała się przedłużona żółtaczką (dziecko było obserwowane w kierunku toksoplazmozy w Poradni Schorzeń Wątroby). Rodziców niepokoił ogólny stan zdrowia córki; a zwłaszcza nadmierna senność dziewczynki podczas podwyższonej temperatury ciała. Dziewczynka zasypiała o różnych porach dnia, w różnych pozycjach. Dziesięciomiesięczne dziecko zostało skierowane do Szpitala Rejonowego w celu wykonania badań diagnostycznych. Stan dziewczynki oceniono jako średni, w badaniu fizykalnym bez odchyień od normy. W wykonanych badaniach laboratoryjnych, poza zmianami w moczu, nie wykazano odchyień. W wykonanym USG radiolog dostrzegł zmiany w obu nerkach wymagające dalszej diagnostyki. W drugim roku życia dziewczynka przebywała na Oddziale Neurologii w Centrum Zdrowia Dziecka w Warszawie. Powód - nasilające się napady drgawkowe. Wykluczono wówczas autyzm wczesnodziecięcy; rozpoznano cechy autystyczne. Kiedy dziecko miało 3,5 roku stwierdzono u niego encefalopatię, podejrzenie afazji. W wieku 4 lat dziewczynka była konsultowana przez lekarza ortolaryngologa w Polskim Związku Głuchych we Wrocławiu. Rozpoznano *alalię prolangata*. Stwierdzono, że dziecko reaguje na głosy z otoczenia, instrumenty muzyczne, wykonuje proste polecenia, gdy skupia uwagę. Na jednym z ostatnich zaświadczeń lekarskich wystawionych przez neurologa dziecięcego diagnoza brzmi następująco: mózgowie porażenie dziecięce - postać wiotka, opóźnienie rozwoju mowy i rozwoju psychicznego, padaczka. Dziecko wymaga stałej opieki matki i stałego współdziałania w procesie leczenia. Od chwili narodzin dziewczynki rodzice nie przespali spokojnie ani jednej nocy. Po godzinie snu dziecko budzi się. Śpi przy zapalonym świetle. Co pewien czas zmieniają się zainteresowania córki. Początkowo intrygowały ją lampy, potem lubiła przebywać w toalecie, obecnie interesują ją włosy.

2. Wywiad psychologiczny

Dziewczynka po przyjęciu do przedszkola przeżywała trudności adaptacyjne, niechętnie rozstawała się z mamą, wymagała troskliwej opieki osoby dorosłej. Była mało samodzielna, oczekiwała pomocy przy czynnościach samoobsługowych (toaleta, jedzenie). Preferowała zajęcia i zabawy z osobą dobrze znaną, unikając zabaw w grupie. Stopniowo stawała się aktywniejsza, bardziej chętna do współpracy z innymi dziećmi. Obecnie jest pogodna, okresowo (w sytuacjach trudnych i zagrażających) ujawnia reakcje dysforyczne bądź reaguje płaczem, lękiem. W zajęciach przedszkolnych uczestniczy chętnie, wymaga indywidualizowanego podejścia, powtarzania poleceń, dodatkowych instrukcji. W trakcie zajęć grupowych dziecko bierze udział w grach i zabawach dobrze jej znanych (zabawy ruchowe, wspólne śpiewanie piosenek, taniec). Spontanicznie nie inicjuje zabawy z rówieśnikami, zachęcona przez rówieśników lub dorosłego podejmuje próby współpracy. U dziewczynki stopniowo obserwuje się poprawę funkcjonowania społecznego. W zachowaniu okresowo zauważalne jest stereotypie ruchowe (machanie rączkami, podskakiwanie), które nasilają się w momentach silnej ekscytacji oraz tendencje do zachowania stałości, stereotypowe powtarzanie pytań.

Rozwój intelektualny dziewczynki, badany skalą Leitera, kształtuje się znacznie poniżej oczekiwań wiekowych. Sprawność umysłowa pozawerbalna kształtuje się na poziomie upośledzenia umysłowego. Znacznie obniżona jest też, sprawność grafomotoryczna, koordynacja wzrokowo - ruchowa oraz motoryka mała.

3. Wywiad logopedyczny

Dziewczynka rozumie i spełnia proste polecenia. Wykonuje też niektóre polecenia złożone (dotyczące konkretów). Nie rozumie poleceń złożonych dotyczących sytuacji abstrakcyjnych. Stopień opanowania przez dziecko systemu językowego na poziomie fonologicznym jest dostateczny. Występują substytucje głosek ś, ź, dź - s, z, c, dz; r - l; sz, z, c, dz - s, z, c, dz, a także elizje głosek i grup spółgłoskowych. Mimo to dziecko jest dość dobrze rozumiane. Obserwuje się liczne agramatyzmy, słabe opanowanie struktur składniowych. Jednak wypowiedzi dziewczynki spełniają funkcję

komunikacyjną. Dziewczynka porozumiewa się pojedynczymi słowami lub zdaniami prostymi. Zasób słownictwa biernego i czynnego kształtuje się poniżej normy wiekowej. Dziecko nazywa podstawowe przedmioty codziennego użytku oraz podstawowe czynności. W mowie występują liczne echolalie bezpośrednie. Zaburzona jest ekspresja słowna i komunikacja niewerbalna.

4. Wywiad pedagogiczny

Dziewczynka posiada pewną orientację w otaczającym ją świecie. Wie, gdzie mieszka, czym zajmują się rodzice. Jest pogodna. Pracuje szybko i niezbyt uważnie, w związku z tym jakość wykonanych przez Nią ćwiczeń budzi wiele zastrzeżeń. Nie jest zainteresowana końcowym efektem wykonywanej pracy. Wzmocnienia pozytywne mobilizują ją do zwiększonego, choć krótkotrwałego wysiłku. Wolne jest tempo pracy. Dziewczynka niechętnie podporządkowuje się poleceniom dorosłych. Na ogół robi to, co w danej chwili ją interesuje. Z dużym trudem koncentruje uwagę na zajęciach organizowanych przez nauczyciela. Łatwo rozprasza się. Jest akceptowana przez rówieśników, choć zwykle trzyma się na uboczu grupy. Rozumie i spełnia proste polecenia kierowane bezpośrednio do Niej. Niekiedy podejmuje zadania formułowane do wszystkich dzieci. Sygnalizuje niezadowolenie. Swoje emocje rozładowuje przy pomocy stereotypii ruchowych.

Wypowiada się pojedynczymi słowami i niepoprawnie formułowanymi zdaniami prostymi. O sobie mówi w 3 os. liczby pojedynczej. Opowiada sytuacje przedstawione na ilustracjach, potrafi nazwać: czynności, postacie, zwierzęta, niektóre rośliny, pory roku, pory dnia, zjawiska przyrodnicze, jak np. deszcz, burza śnieg. Nie ujmuje związków przyczynowo - skutkowych wynikających z historyjki obrazkowej. Nieuważnie słucha bajek i wierszyków czytanych przez nauczyciela. Nie potrafi sformułować poprawnych odpowiedzi na pytania dotyczące czytanych treści. Nie zapamiętuje tekstów uczonych na pamięć. Nie radzi sobie również z zapamiętaniem materiału uszeregowanego w serie i sekwencji tj. nazwy dni tygodnia, miesiący itp. W znacznym stopniu zaburzone są funkcje słuchowo - językowe w zakresie słuchu fonemowego, analizy i syntezy głoskowej wyrazów, słuchowej pamięci fonologicznej.

Dobrze radzi sobie podczas układania puzzli, pociętych obrazków. Lubi budować z klocków. Prawidłowo trzyma ołówek, pędzel. Rozróżnia podstawowe kolory. Cechuje Ją niska sprawność grafomotoryczna. Dziewczynka nie rysuje po śladzie, nie łączy wyznaczonych punktów, rysunki zawierają mało szczegółów, są ubogie, o prymitywnych uproszczeniach. Nieprawidłowo zamalowuje rysunki wyznaczone konturem. Nie umie posługiwać się nożyczkami; nie potrafi ciąć wzdłuż wyznaczonych linii. Zaburzona jest orientacja w schemacie ciała i orientacja przestrzenna; dziecko ma trudności w rozróżnianiu strony prawej i lewej,

Ala zna podstawowe figury geometryczne. Segreguje przedmioty według danej cechy. Nie ma opanowanego pojęcia liczby. Przelicza elementy w zakresie dwóch. Nie rozumie istoty dodawania i odejmowania. Za każdym razem sumując przedmioty przelicza je od początku.

5. Pierwsze wrażenia ze spotkania z dziewczynką

Po raz pierwszy spotkałam się z dziewczynką, kiedy rodzice umówili się ze mną w celu omówienia form i metod terapii. Mama od razu zaznaczyła, że dziecko pomimo mózgowego porażenia dziecięcego, epilepsji, stwierdzonych cech autystycznych nie jest upośledzone umysłowo.

Dziewczynka ma ładne rysy twarzy. Nosi okulary. Ubrana i uczesana jest bardzo starannie. Nawiązuje kontakt wzrokowy. Podczas rozmowy siedzi blisko rodziców, do których zwraca się po imieniu. Chętnie zajmuje się wspólnym oglądaniem obrazków i układaniem puzzli. W czasie zabawy jest spokojna, choć szybko rezygnuje z podejmowanych działań. Współpracuje wówczas, gdy jakaś zabawa Ją wyraźnie interesuje. Nie potrafi rysować, zamalowywać przestrzeni ograniczonych konturem. Formułuje proste odpowiedzi na pytania skierowane bezpośrednio do Niej, zaburzenie ekspresji mowy utrudnia komunikację werbalną. Z rozmowy z rodzicami wynika, że od wielu lat szukają oni różnorodnych form pomocy dla swojej córki. Zależy im na intensywnej pracy. Według nich dziewczynka jest samodzielna w wykonywaniu czynności samoobsługowych, szybko uczy się wierszy i piosenek na pamięć, cechuje Ją niski poziom sprawności grafomotorycznej, reaguje na proste

polecenia poparte gestem, rozumie codzienne sytuacje, zna przeznaczenie zabawek i przedmiotów używanych na co dzień. Rozwój mowy – od początku był nieprawidłowy. Pierwsze wyraźne słowa dziewczynka zaczęła wypowiadać w wieku 4 lat. W chwili obecnej dziecko objęte jest terapią w Dziennym Ośrodku Psychiatrii i Zaburzeń Mowy dla Dzieci i Młodzieży przy ul. Żmigrodzkiej we Wrocławiu. Mówi dużo, trochę niewyraźnie, jeszcze nieprawidłowo buduje zdania. Podczas ubierania się dziewczynka nie potrafi samodzielnie założyć butów ani kurtki. Nie używa zwrotów grzecznościowych. Sposób sprawowania opieki przez rodziców jest nadopiekuńczy.

III. DIAGNOZA PEDAGOGICZNA DZIECKA Z DEFICYTAMI ROZWOJOWYMI

1. Diagnoza pedagogiczna PEP-R

Organizując pracę dziecka z dysfunkcjami powinniśmy dokonać jego oceny zarówno pod kątem posiadanej wiedzy, jak i poziomu różnorodnych umiejętności. Ocena ta oparta na odpowiednim narzędziu stanowi podstawę opracowania terapii i dalszej edukacji.

Od 1995 roku w Polsce stosowany jest Profil Psychoedukacyjny (PEP - R), który powstał w ramach programu TEACCH (Treatment and Education of Autistic and Related Communication Handicapped Children – Terapia i Edukacja Dzieci Autystycznych i z Zaburzeniami Komunikacji). Opiera się on na założeniu, że rozwój dzieci przebiega w sposób nieharmonijny. Test ten przeznaczony jest dla dzieci od 6 miesiąca do 7 roku życia. Może być również stosowany w przypadku dzieci starszych, gdy niektóre funkcje badanego są poniżej poziomu ucznia klasy pierwszej. Na podstawie uzyskanych wyników można przygotować indywidualny program edukacyjno - terapeutyczny dla konkretnego dziecka.

Test zbudowany jest z dwóch skal. Pierwsza z nich to Skala Rozwoju, która dostarcza informacji o niżej wymienionych funkcjach:

1. naśladownictwo,
2. percepcja,
3. motoryka mała,
4. motoryka duża,
5. koordynacja wzrokowo – ruchowa,
6. czynności poznawcze,
7. komunikacja i mowa czynna.

W Skali Rozwoju uzyskane przez dziecko wyniki ocenia się następująco:

1. „zaliczone” – zadania samodzielnie wykonane przez dziecko,
2. „obietujące” – zadania wykonane częściowo, nie zakończone pomyślnie lub wykonane przez dziecko po wcześniejszej demonstracji przez badającego,
3. „nie zaliczone”- zadanie w żadnym stopniu nie wykonane, mimo demonstracji ze strony badającego.

Zadania ocenione jako obietujące i ich sumy dla każdej ze sfer dostarczają informacji o tzw. „wyłaniających się umiejętnościach”, które stanowią podstawę w konstruowaniu programu dostosowanego do indywidualnych potrzeb dziecka.

Skala Zachowań ma na celu rozpoznanie nietypowych sposobów zachowań charakterystycznych dla danego dziecka. Składa się z 42 zadań. Podzielona jest na cztery kategorie:

1. nawiązywanie kontaktów i reakcje emocjonalne,
2. zabawa i zainteresowanie przedmiotami,
3. reakcje na bodźce,
4. mowa.

Zasady oceniania w Skali Zachowań:

1. „odpowiednie” - dziecko zachowuje się charakterystycznie dla danego wieku,
2. „umiarkowanie nieodpowiednie” - zachowanie dziecka jest w stopniu umiarkowanym gorsze od zachowania normalnego,
3. „znacznie nieodpowiednie” - zachowanie dziecka ze względu na nasilenie, jakość występowania różni się od normalnego, jest jednoznacznie nieodpowiednie.

PEP - R jest testem wykonawczym. Badanie polega na prezentacji dziecku zestawu zabaw, do których przystosowane są specjalne pomoce – zabawki. Jednocześnie rejestrowane jest zachowanie i obserwacja reakcji dziecka. Wyniki testu stanowią podstawę do przygotowania diagnozy funkcjonalnej, a później zindywidualizowanego programu terapii.

Uważam, że Profil Psychoedukacyjny w sposób rzetelny ocenia możliwości dziecka z zaburzeniami, ponieważ:

- znaczna ilość zadań testowych nie zależy od poziomu rozwoju mowy dziecka,
- zadania testowe nie są ograniczone czasowo,
- procedurę badania można dostosować do specyficznych zachowań badanego dziecka,
- językowe elementy testu są oddzielone w ocenie od zadań sprawnościowych,
- każde dziecko ma szansę na uzyskanie pozytywnych wyników,
- materiały testowe są konkretne i wzbudzają zainteresowanie dzieci.

Opracowany indywidualny program pracy z dzieckiem, to opis zaplanowanych działań, który umożliwi osiągnięcie zamierzonych celów. Uzyskany wynik można interpretować także jako ewaluację zastosowanych metod, środków i procedur. Progres może potwierdzić prawidłowość wyznaczonych kierunków pracy, regres natomiast zmusza do autorefleksji (pod warunkiem, że nie wynika on z dynamiki zaburzenia badanego dziecka).

2. Diagnoza funkcjonalna

Skala zachowań

1. Nawiązywanie kontaktów i reakcje emocjonalne

Dziewczynka jest pogodna. Wymaga zindywidualizowanego podejścia, powtarzania poleceń, udzielania dodatkowych wyjaśnień. Zachęty oraz pochwały działają na dziecko mobilizująco. Wszelkie uwagi negatywne powodują rozdrażnienie i niechęć do wykonania zadań. Dziewczynka lubi bezpośredni kontakt. Głaskanie, przytulanie sprawia Jej przyjemność. Z chęcią przygląda się w lustrze. Przybiera wówczas różne pozy, śmieje się do własnego odbicia. Bawi się lalkami, klockami, układa puzzle. Jej ulubioną zabawką jest miś - Kuba, którego codziennie rozbiera do spania i ubiera rano przed wyjściem do przedszkola.

2. Zabawa i zainteresowanie przedmiotami

Dziecko chętnie uczestniczy w zajęciach. Wymaga stałej mobilizacji w pokonywaniu trudności. Wykazuje zainteresowanie nagrodami rzeczowymi, które pobudzają Ją do działania. Nie zna pojęcia wartości i nie przywiązuje wagi do znaczenia otrzymanej nagrody.

3. Reakcja na bodźce

Jedzenie jest czynnością bardzo ważną dla dziewczynki. Od wspólnego poczęstunku rozpoczynają się każdorazowo zajęcia. Dziecko właściwie reaguje na bodźce smakowe i zapachowe.

4. Mowa

Dziewczynka rozumie proste polecenia. Sama zadaje szereg pytań, na które oczekuje konkretnych odpowiedzi. Wypowiedzi dziecka są spontaniczne i zróżnicowane. Wypowiada się za pomocą pojedynczych wyrazów i zdań prostych. Najczęściej używa czasowników i rzeczowników, rzadziej

stosuje przymiotniki lub przysłówki. Nie rozumie znaczenia wielu wyrażen i zwrotów. Mowa jest niewyraźna.

Skala rozwoju

1. Naśladowanie

Dziewczynka potrafi naśladować głosy różnych zwierząt, a także czynności z użyciem przedmiotów. Nie ma problemów z powtórzeniem ruchów motoryki dużej. Po kilkukrotnych próbach powtarza zdania proste. Ogromne trudności sprawia Jej powtarzanie szeregów 4 i 5 cyfrowych. Na pożegnanie macha ręką, daje „buziaka”.

2. Percepcja

Dziecko łączy kolorowe klocki z odpowiadającymi im krążkami i nie potrzebuje demonstracji, aby poprawnie wykonać ćwiczenie. Reaguje werbalnie na usłyszany dźwięk, orientuje się, z jakiego kierunku on pochodzi.

3. Motoryka mała

Dziewczynka świadomie wykonuje zagłębienie w plastelinie. Po demonstracji zadania formułuje przedmiot przypominający miseczkę. Wrzuca klocki do pojemnika. Przyciska wyłącznik światła.

4. Motoryka duża

Dziecko ma trudności z przecinaniem osi ciała w celu przeniesienia elementów układanki. Porusza się samodzielnie, choć ma trudności z utrzymaniem równowagi. Potrafi rzucić, złapać i kopnąć piłkę. Siadając do stołu odsuwa sobie krzesło. Wchodzi i schodzi po schodach mocno trzymając się poręczy. Nie radzi sobie z tą czynnością wykonywaną na przemian. Pije z kubka. Większość czynności wykonuje ręką lewą. Czynność nawlekania koralików na sznurowadło wymaga jeszcze korekty.

5. Koordynacja wzrokowo – ruchowa

Dziecko układa puzzle nie patrząc na wzór. Zadanie to nie wymaga dodatkowych wyjaśnień, ani demonstracji ćwiczenia. W trakcie dopasowywania figur geometrycznych do odpowiednich otworów popełnia błędy. Dobiera odpowiednio do siebie litery. Rysuje spontanicznie, rysunki są uproszczone, schematyczne. Niski jest poziom sprawności graficznej. Dziewczynka nie potrafi przerysować linii pionowej, koła, kwadratu, trójkąta, rombu. Nie umie rysować po śladzie i po kropkach. Nie obrysowuje obwodu figur. Kolorując obrazki wychodzi poza wyznaczone linie. Nie interesuje Jej końcowy efekt pracy. Liczy kolejno klocki do dwóch. Nie ma opanowanego pojęcia liczby, za każdym razem przelicza poszczególne elementy zbioru.

6. Czynności poznawcze

Dziewczynka wskazuje części ciała swoje i pacynki. Nieumiejętnie odgrywa scenę z pacynką używając tylko swojej lalki. Nie różnicuje prawej i lewej strony swojego ciała. Nie potrafi również podać prawej i lewej strony osoby siedzącej naprzeciw. Mylą się Jej pojęcia: za, pod, obok, nad, między. Wskazuje określone figury geometryczne. Popełnia błędy używając pojęć: duży - mały. Zna nazwy wszystkich kolorów. Potrafi dopasować brakujące elementy puzzli. Układa obrazki nie patrząc na wzór. Z łatwością odnajduje przedmiot ukryty w całości. Lubi bawić się w „ciepło-zimno”. Rozpoznaje dotykiem przedmiot schowany w worku. Nie napisze żadnej litery swojego imienia. Poproszona podaje poprawnie dwa klocki. Skoncentrowana na zadaniu umie wykonać dwuetapowe polecenie. Żadnych trudności nie ma z odnalezieniem przedmiotów do obrazków. Nazywa przedmioty, podaje ich przeznaczenie. Wypełnia polecenia, reaguje prawidłowo na proste rozkazy. Nie rozpoznaje liter, niemożliwe jest więc ich scalanie w dźwiękową całość.

7. Mowa czynna

Dziewczynka wie jak się nazywa, podaje nazwę miejscowości, w której mieszka. Określa, czym zajmują się Jej rodzice. Liczy kolejno do dwóch, za każdym razem przeliczając elementy. Nie rozumie pojęcia: dodać, odjąć. Nie potrafi powtórzyć szeregów wielocyfrowych. Mylą się Jej nazwy miesięcy i pór roku (choć podaje ich charakterystyczne cechy). Nie rozumie prostych zadań matematycznych. Powtarza krótkie zdania lub zwroty nie zwracając uwagi na kolejność słów w zdaniu. Używa pojedynczych słów opisując wskazany przedmiot. Potrafi nazwać: czynności, postacie, zwierzęta, niektóre rośliny, zjawiska przyrodnicze jak np. deszcz, burza, śnieg. Niezbyt uważnie słucha bajek i wierszy czytanych przez dorosłego. Nie zawsze odpowiada prawidłowo na pytania dotyczące czytanych treści. Zasób słownictwa i wiedzy ogólnej jest ubogi. Dokonuje syntezy i analizy sylabowej prostych wyrazów. Nie wysłuchuje głosek. Znacznie zaburzona jest synteza usłyszanych dźwięków.

Program indywidualny - skala rozwoju

Sfera oddziaływań: **motoryka mała**

Cele edukacyjno-terapeutyczne:

- ćwiczenie płynności i precyzji ruchów rąk,
- kształcenie sprawności manualnej związanej z czynnościami pisania,
- doskonalenie koordynacji obu rąk,
- ćwiczenie ruchów odśrodkowych obu rąk.

Zadania, formy realizacji:

- różnorodne łamanki papierowe,
- rysowanie figur i dowolnych kształtów w powietrzu,
- lepienie z plasteliny, modeliny prostych kształtów wymagających wałkowania (kulek, wałków),
- wycinanki, wydzieranki, naklejkanki,
- zwijanie włóczki, sznurka, plectenie warkocza,
- przesypywanie materiałów sypkich (kaszy, ryżu),
- nawlekanie różnorodnych elementów (koralików, guzików itp.),
- ćwiczenia dłoni i palców (np. wyszywanie bez igły, gra na instrumentach lub naśladownictwo),
- cięcie nożyczkami papieru wzdłuż linii, odcinanie, przecinanie,
- zamalowywanie płaszczyzn wyznaczonych konturem,
- malowanie prostych wzorów w formie szlaczków grubym pędzlem lub patykami (formy koliste, faliste, owalne, łamane, pętelkowe),
- obwodzenie szablonów, kalkowanie, wypełnianie konturów (wklejanie wycinanek w przygotowany kontur),
- odwzorowywanie i uzupełnianie znaczków złożonych z elementów literopodobnych,
- odwzorowywanie elementów literopodobnych na jednej linii, w kratce, w trzech liniach, ze zwróceniem uwagi na pomocniczą rolę linii dla równego i poprawnego wykonania zadania.

Sfera oddziaływań: **motoryka duża**

Cele edukacyjno - terapeutyczne:

- rozwijanie orientacji w schemacie własnego ciała,
- stymulacja wertykalna (przedsionkowa) – rozwijanie poczucia równowagi,
- utrzymanie dotychczasowego poziomu sprawności lokomocji.

Zadania, formy realizacji:

- toczenie na materacach, na piłce, wałku (ruchy wzdłuż i w poprzek oraz rotacyjne),
- ćwiczenia z partnerem (wg metody W. Sherborne),
- nauka stania na jednej nodze bez podpierania się,
- podskoki obunóż i na jednej nodze,
- wchodzenie naprzemiennie po schodach,

- utrzymywanie równowagi podczas przechodzenia wzdłuż prostej linii,
- prawidłowe reagowanie na ustne polecenia dotyczące schematu własnego ciała.

Sfera oddziaływań: **naśladownictwo**

Cele edukacyjno - terapeutyczne:

- wdrażanie do naśladowania prostych czynności ze zwróceniem szczególnej uwagi na czynności samoobsługowe,
- ćwiczenie koncentrowania uwagi,
- ćwiczenie naśladownictwa podczas zabaw.

Zadania, formy realizacji:

- naśladowanie ruchów zwierząt,
- powtarzanie usłyszanych dźwięków, głosów,
- włączenie do zabaw naśladowujących zachowanie się dziecka,
- mobilizowanie dziewczynki do samodzielnego rozpoczynania zabawy,
- zabawy z masami plastycznymi, malowanie pędzlem, bazygroty flamastrami,
- układanki, naklejanki.

Sfera oddziaływań: **percepcja**

Cele edukacyjno - terapeutyczne:

- usprawnianie funkcji słuchowych w zakresie słuchu fonematycznego, analizy i syntezy głoskowej wyrazów, słuchowej pamięci fonologicznej,
- dążenie do poprawy funkcjonowania analizatora wzrokowego.

Zadania, formy realizacji:

- różnicowanie dźwięków opartych na mowie ludzkiej i innych dźwięków dochodzących ze świata zewnętrznego,
- słuchowa analiza podawanego rytmu, ruchowe jej odtwarzanie (np. poprzez tupanie, klaskanie) oraz wiązanie go z układem przestrzennym,
- wybieranie przedmiotów oraz obrazków przedstawiających różne przedmioty na podstawie dźwiękowych właściwości ich nazw,
- prezentowanie bodźców świetlnych, ruchowych, kontrastowych w polu widzenia oraz wodzenie w poziomie i w pionie,
- dobieranie jednakowych figur geometrycznych - różnicowanie według kształtu, wielkości, koloru, kierunku położenia,
- różnicowanie obrazków na podstawie drobnych szczegółów, tematyka: „Czym się różnią?”,
- układanie według wzoru, odtwarzanie za pomocą drobnych elementów eksponowanego wzoru (zabawki - układanki: punktowe, ornamentowe, z elementów o kształtach geometrycznych).

Sfera oddziaływań: **koordynacja wzrokowo - ruchowa**

Cele edukacyjno - terapeutyczne:

- usprawnianie koordynacji wzrokowo - ruchowej,
- ćwiczenia w manipulowaniu przedmiotami,

Zadania, formy realizacji:

- przerysowywanie linii pionowych, koła, kwadratu, trójkąta i rombu,
- rysowanie kształtów graficznych i literopodobnych,
- obwodzenie kształtów figur według podanego wzoru,
- zamalowywanie płaszczyzny wyznaczonej konturem,
- rozpoznawanie figur geometrycznych; dopasowywanie elementów do odpowiednich otworów.

Sfera oddziaływań: **czynności poznawcze**

Cele edukacyjno - terapeutyczne:

- różnicowanie prawej i lewej strony własnego ciała,
- dążenie do poprawy funkcjonowania matematycznego,
- stosowanie ćwiczeń kształcących umiejętność pisania,
- usprawnianie orientacji czasowo - przestrzennej,
- nauka wykonywania rutynowych czynności.

Zadania, formy realizacji:

- reagowanie na polecenia dotyczące różnicowania prawej i lewej strony ciała,
- określanie stosunków przestrzennych (na, pod, za, między, przed),
- różnicowanie kierunków w przestrzeni (do, od, w przód, w tył, do góry, do dołu),
- rozpoznawanie i pisanie liter,
- tworzenie zbiorów różnicowych i równolicznych (określanie: o ile więcej, o ile mniej),
- liczenie w zakresie 7, wyznaczanie sumy i różnicy liczb,
- używanie przedmiotów zgodnie z podanym celem.

Sfera oddziaływań: **mowa czynna**

Cele edukacyjno - terapeutyczne:

- bogacenie zasobu wiedzy ogólnej i słownictwa,
- usprawnianie koncentracji uwagi.

Zadania, formy realizacji:

- doskonalenie umiejętności formułowania dłuższych wypowiedzi w oparciu o ilustracje i własne doświadczenia,
- wdrażanie do uważnego słuchania czytanych tekstów; udzielanie odpowiedzi na pytania dotyczące czytanych treści,
- powtarzanie szeregów 2, 3, 4 i 5-cyfrowych, zdań prostych i złożonych,
- uczenie się na pamięć krótkich wierszy, piosenek, rymowanek,
- rozwiązywanie zagadek, prostych zadań,
- uściślanie rozumienia znaczenia pojedynczych wyrazów.

Program indywidualny - skala zachowań

Sfera oddziaływań - **nawiązywanie kontaktów i reakcje emocjonalne**

Cele edukacyjno - terapeutyczne:

- wdrażanie do współpracy z partnerem,
- nawiązywanie kontaktów uczuciowych z inną osobą.

Zadania, formy realizacji:

- mobilizowanie do koncentracji uwagi na partnerze,
- współdziałanie w czasie wykonywania zadania, sygnalizowanie trudności,
- aktywizowanie dziecka do nawiązywania kontaktów poprzez stosowanie wzmacniania pozytywnego,
- poszukiwanie przedmiotów schowanych przed dzieckiem podczas zabawy.

Sfera oddziaływań: **zabawa i zainteresowanie przedmiotami**

Cele edukacyjno - terapeutyczne:

- pobudzanie do aktywnego udziału w zabawach,
- umiejętne wykorzystywanie czasu podczas nieorganizowanej zabawy,

- doskonalenie umiejętności skupienia uwagi na wykonywanym zadaniu.

Zadania, formy realizacji:

- oglądanie przedmiotów o różnej strukturze,
- dążenie do wykonania określonego zadania zgodnie z poleceniem,
- motywowanie dziewczynki do ukończenia podjętego zadania.

Sfera oddziaływań: **reakcja na bodźce**

Cele edukacyjno - terapeutyczne:

- kształcenie odpowiednich reakcji na bodźce dotykowe, słuchowe i wzrokowe.

Zadania, formy realizacji:

- badanie dotykiem klocków o różnej strukturze,
- adekwatne reagowanie na usłyszane dźwięki,
- zmniejszenie wrażliwości na bodźce dotykowe.

Sfera oddziaływań: **mowa**

Cele edukacyjno - terapeutyczne:

- kształcenie odpowiedniej intonacji i modulacji głosu,
- używanie słów zgodnie z ich przeznaczeniem,
- dbanie o wyrazistość mowy,
- doskonalenie umiejętności zamykania myśli w granicach zdania.

Zadania, formy realizacji:

- naśladowanie dźwięków mowy z uwzględnieniem odpowiedniej intonacji i modulacji głosu,
- formułowanie poprawnych wypowiedzi w oparciu o ilustracje,
- używanie zwrotów i wyrażeń odpowiednio do sytuacji,
- wdrażanie do stosowania prawidłowych form fleksyjnych (przypadków, liczb, rodzajów).

Wyznaczenie najważniejszych celów pracy z dzieckiem:

- stymulowanie ogólnego rozwoju dziewczynki,
- stosowanie ćwiczeń rozwijających mowę i wzbogacających słownictwo dziecka,
- doskonalenie sprawności grafomotorycznej,
- rozwijanie percepcji słuchowej,
- usprawnianie koordynacji wzrokowo – ruchowej.

IV. TERAPIA

Przebieg terapii

Podejmując się pracy z dziewczynką zdawałam sobie sprawę z tego, jaki cel zamierzam osiągnąć. Wiedziałam, że poza ogólnie założonym celem (przygotowanie dziecka do podjęcia obowiązków szkolnych) mogą, w czasie realizacji zadań pojawić się takie, które nie były wcześniej przeze mnie przewidziane. Z punktu widzenia celu ogólnego mogły być one zarówno pozytywne, jak i negatywne. Część z nich mogłam przewidzieć, ale mogły też pojawić się nowe, które by mnie zupełnie zaskoczyły. Pracując z dzieckiem nie wszystko potrafimy dokładnie i do końca zaplanować; zawsze towarzyszyć nam będzie element ryzyka i niepewności. Decydując się na prowadzenie zajęć, programując ich przebieg i planując efekty, musiałam pogodzić się z tym, że w zderzeniu z rzeczywistością moje oczekiwania mogą okazać się chybione i że to, co zrobię, może mieć mało wspólnego z tym, co zamierzałam osiągnąć.

Zajęcia z dziewczynką odbywały się systematycznie dwa razy w tygodniu. Wyjątkową obowiązkowością wykazali się rodzice dziecka, którzy przywozili i zabierali córkę w wyznaczonym czasie. Nie zdarzyło się, aby odwołali swoją wizytę. Uważnie słuchali wszelkich zaleceń, stosowali się

do udzielanych wskazówek. Najdrobniejszy sukces dziecka był przez nich zauważany i to właśnie on mobilizował wszystkich do intensywnej pracy.

Zaplanowane ćwiczenia były odpowiednio rozłożone w czasie i odpowiednio dozowane pod względem stopnia trudności, przeplatałam je ćwiczeniami angażującymi funkcje lepiej rozwinięte w celu zminimalizowania wysiłku dziecka. W początkowym okresie stosowałam zajęcia typu dowolnego, które nie powodują ujemnych napięć emocjonalnych, stopniowo przechodziłam do realizacji ćwiczeń ukierunkowanych. Były to zajęcia o charakterze zabawowo - dydaktycznym, np. różnego rodzaju loteryjki obrazkowe, układanki z figur geometrycznych, z kolorowych klocków, układanki pocztówkowe, wspólne gry i zabawy, które rozwijają w indywidualny sposób opóźnione funkcje percepcyjno - motoryczne. Każde ćwiczenie, każdą pracę starałam się doprowadzić do końca i pozytywnie, a zarazem obiektywnie ocenić, porównując do poprzednich osiągnięć dziecka. Świadomość czynionych postępów podtrzymywała motywację do pracy, poprawiała samopoczucie psychiczne dziewczynki oraz jej samoocenę.

Równoległe z usprawnianiem dziecka przebiegało oddziaływanie wychowawcze, nastawione na właściwy rozwój jego osobowości. Dlatego, niezależnie od koniecznej tu troski i uczucia, stawiałam dziewczynce konkretne wymagania i powierzałam odpowiednie do wieku i możliwości obowiązki oraz zadania. Szczególną uwagę zwracałam na trening w zakresie spostrzegania zmysłowo - ruchowego, sprawności manualnej, poziomu graficznego, rozwijania mowy biernej i myślenia, ćwiczenia słownikowe poprawiające możliwości komunikowania się dziewczynki z otoczeniem, ćwiczenia pamięci wzrokowej i słuchowej oraz analizy i syntezy wzrokowej i słuchowej, oddziaływanie skierowane na zaznajomienie się ze schematem ciała, orientacją przestrzenną oraz ćwiczenia pojęć przedmatematycznych.

Niska sprawność motoryczna rąk: mała precyzja i szybkość ruchów oraz zaburzona koordynacja ruchowa wymagała stosowania różnorodnych ćwiczeń usprawniających. W tym celu wykorzystywałam ćwiczenia grafomotoryczne prof. M. Bogdanowicz, które ukierunkowane są wprost na podniesienie poziomu umiejętności rysowania, a pośrednio na przygotowanie do nauki pisania i podniesienie poziomu graficznego pisma. Niezastąpioną pomocą okazały się również zabawy graficzne dla dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym Marii Pietniun. Celem tych ćwiczeń jest tworzenie trwałych skojarzeń między doznaniem kinestetycznym a graficznymi śladami własnego ruchu dłoni, usprawnianie kontroli nad ruchami mięśni dłoni i drobnych mięśni palców, melodii kinetycznej, płynnego przechodzenia od jednego do drugiego elementu graficznego i przygotowanie do stałej kontroli wzrokiem uzyskanych efektów graficznych.

W pracy z dziewczynką zaplanowałam szereg ćwiczeń prowadzących do poznania ciała, przestrzeni, koncentracji, rozwoju, siły oraz nawiązania kontaktów z innymi. Wykorzystywane przeze mnie elementy metody Weroniki Sherborne działały stymulująco na rozwój, wyrównywały opóźnienia rozwojowe, wspomagały innego rodzaju działania terapeutyczne.

Uwzględniając właściwości rozwojowe dziecka, jego potrzeby, możliwości i ograniczenia stosowałam również Metodę Dobrego Startu „Piosenki do rysowania” pof. M. Bogdanowicz. Założeniem tej metody jest jednoczesne rozwijanie funkcji językowych, funkcji spostrzeniowych oraz współdziałania między tymi funkcjami czyli integracji percepcyjno - motorycznej. Dziewczynka miała do czynienia z bardzo prostymi wzorami, zaczynając od kropek i kresek, oraz z bardzo łatwymi piosenkami. Oddziaływanie na dziecko dotyczyło głównie analizatorów: wzrokowego, słuchowego i ruchowego.

Inną metodą edukacyjną wykorzystywaną w rozwijaniu myślenia matematycznego dziewczynki była metoda Edyty Gruszczyk - Kolczyńskiej, która uczy przestrzegania określonych zasad, rozwija klasyfikację, pomaga w kształtowaniu pojęcia liczby i rozwijaniu sprawności rachunkowej. Wyrabia również odporność emocjonalną niezbędną przy pokonywaniu trudności.

Bardzo ważną formą terapii była zabawa, która umożliwiła mi nawiązanie prawidłowego kontaktu z dzieckiem. Sposób zabawy obejmował zachowania zabawowe dziewczynki, które starałam się podtrzymać, wzmocnić lub wywołać. Specjalnie dobrane zabawy były ukierunkowane na to, aby

dziecko gromadziło doświadczenia zgodnie z kształtowanymi kompetencjami. Jednocześnie prowokowały one do obserwowania, do wprowadzania zmian, do porównywania i poprawiania. Dzięki zabawie dziewczynka udoskonalała spostrzeżenia, koncentrację uwagi, umiejętność wnioskowania oraz wzbogacała mowę czynną i bierną.

We wszystkich obszarach wspomaganie rozwoju dziewczynki duży nacisk kładłam na rozwój mowy. Traktowałam to, jako ważny element uczenia się i kształtowania świadomości dziecięcej. Skupiałam się na wspomaganie dziecka w swobodnym wypowiedzianiu się o tym, co sobie wyobraża, czego pragnie i jak rozumie to, co się wokół niego dzieje. Prowokowałam dziewczynkę do twórczego wypowiedzianiu się poprzez: konstruowanie dłuższych i swobodnych wypowiedzi słownych, wyrażania ruchem ciała swych przeżyć, przedstawiania kolorami swoich nastrojów i uczuć.

W pracy z dzieckiem preferowałam postępowanie polegające na całościowym, zintegrowanym podejściu do problemów rozwojowych dziecka i tworzeniu kompleksowego, indywidualnego programu wieloprofilowej terapii, która pozwala na łączenie różnorodnych form pracy i modyfikowanie metod – w zależności od korzyści jakie to dziecku przynosi. Niezależnie od tego, jaki obszar funkcjonowania dziecka wymagał rehabilitacji, do każdej z form pracy wprowadzałam elementy psychoterapeutyczne.

Przekrój stosowanych przeze mnie form i metod pracy z dzieckiem był duży. Za każdym razem starałam się, aby różnorodność zadań i ich atrakcyjność motywowała dziewczynkę do aktywności. Często wykorzystywałam wzmocnienia pozytywne, które mobilizowały ją do zwiększonego wysiłku. Dążyłam do tego, by odzyskała wiarę we własne możliwości, a udział w zajęciach sprawiał Jej autentyczną radość. Niekiedy pracowałam w oparciu o „metodę prób i błędów”. Współpracując z dzieckiem i Jego rodzicami uczyłam się sama. Co jakiś czas dokonywałam oceny pracy, po to, aby dokonać korekt w swoich przypuszczeniach i zaleceniach. Po skończonej terapii w badaniu diagnostycznym sprawdziłam, na ile udało mi się korzystnie zmienić tempo rozwoju, zniwelować zaburzenia rozwojowe i ukształtować możliwości poznawcze dziecka, a także Jego dojrzałość emocjonalną.

Efekty terapii

Zanim ocenię efekty stosowanej przeze mnie terapii, zanim dokonam podsumowania jej wyników, chciałabym podzielić się ogólnymi refleksjami na jej temat.

Dla tworzenia sprzyjającej atmosfery pracy z dzieckiem i rodziną nieodzowna była z mojej strony otwartość, cierpliwość i oczekiwanie pozytywnych rezultatów. Półroczna praca z dziewczynką była bardzo intensywna, wymagała dużego zaangażowania ze strony dziecka, rodziców i mojej. Na początku dałam dziewczynce i sobie czas na wzajemne zapoznanie się oraz znalezienie mocnych stron dziecka i rodziny. Uważnie słuchałam pozytywnych informacji o potencjale dziewczynki, które później wykorzystywałam podczas zajęć. W zależności od tego, jakie cechy u niej odkrywałam konstruowałam założenia programowe. Moja uwaga skierowana była na wszystkie zmiany zachowania świadczące o postępie oraz na sygnały płynące od dziecka. Podczas terapii zyskałam wiele: poznałam wspaniałych ludzi, którzy wspomagali rozwój córki, oceniłam również wszystkie dotychczasowe moje poczynania – udało mi się pomóc dziewczynce. Z rodzicami dziecka jestem w stałym kontakcie. Informują mnie o kolejnych postępach córki, doceniają sens tego, co wspólnym wysiłkiem udało nam się osiągnąć.

Kontrolne badanie pedagogiczne przeprowadzone po półrocznej terapii wykazało poprawę funkcjonalną dziecka w zakresie grafomotoryki, koordynacji, statomotoryki, sprawności manualnej, percepcji wzrokowej i słuchowej, myślenia konkretno – obrazowego i mowy.

Dziewczynka rozumie i spełnia proste polecenia kierowane bezpośrednio do niej. Wypowiada się za pomocą pojedynczych wyrazów i zdań prostych. Wciąż nie rozumie znaczenia wyrażen i zwrotów rzadziej stosowanych. Jej wypowiedzi ustne są coraz bardziej poprawne pod względem gramatycznym. W dalszym ciągu trudności sprawia dziecku ujmowanie związków przyczynowo -skutkowych wynikających z historyjki obrazkowej. Dziewczynka potrafi już policzyć ilość wyrazów w zdaniu. Dokonuje analizy i syntezy sylabowej prostych wyrazów. Wyodrębnia niektóre głoski na początku wyrazów. Rozpoznaje kilka liter, najczęściej w skojarzeniu z ilustracją wyrazu podstawowego.

Chętnie słucha bajek i wierszyków czytanych przez terapeutę, choć nie zawsze udaje jej się odpowiedzieć prawidłowo na pytania dotyczące czytanych treści. Zaczęła się uczyć na pamięć krótkich tekstów i wierszy.

Analizując sprawność ręki dziewczynki zauważyłam, że w znacznym stopniu poprawiła się szybkość i staranność stawianych znaków. Prawidłowy jest również nacisk na kredkę wywierany podczas rysowania. Dziewczynka dokładniej i barwniej koloruje obrazki. Łączy wyznaczone punkty, kreśli linie po kropkach, pisze po śladzie. Wzory geometryczne, znaki literopodobne i litery odwzorowuje w dalszym ciągu z błędami, zazwyczaj jednak utrzymuje się w liniaturze. Nauczyła się wykonywać proste prace plastyczne na zadany temat. Z większą ochotą bierze udział w zabawach ruchowych. Elementem ułatwiającym dziewczynce wykonanie ćwiczeń jest akompaniament fortepianowy.

W porównaniu do wyników wcześniejszych wzrosła sprawność posługiwania się elementarnymi pojęciami matematycznymi. Dziecko zna 10 liczebników. Wie, że ostatni wypowiedziany liczebnik ma podwójne znaczenie: oznacza ostatni liczony przedmiot, a także określa liczbę policzonych elementów. Nie rozumie jednak, że wynik liczenia nie zależy od kierunku liczenia oraz od tego, czy się przedmioty przestawiło, czy też nie. Niezmiennie za każdym razem sumując konkrety przelicza je od początku. Nie udało się jej przekroczyć progu związanego z doliczaniem i odliczaniem. Zaczęła globalnie ujmować małe liczebności: 2. Segreguje przedmioty według danej cechy. Rozróżnia niektóre cyfry, potrafi przyporządkować je do liczebności zbioru. Zna podstawowe figury geometryczne. Posługuje się pojęciami: za - przed, nad - pod. Określa czas trwania czynności: długo - krótko, szybko - powoli. Nazywa dni tygodnia. Zna pory roku; podaje ich charakterystyczne cechy.

Dziewczynka doskonale radzi sobie podczas układania puzzli. Zwiększyła tempo pracy z układankami obrazkowymi. W dalszym ciągu utrzymują się trudności w określaniu prawej i lewej strony własnego ciała i osób stojących naprzeciw, w swobodnym poruszaniu się w przestrzeni zgodnie z instrukcją, wykonaniem różnych czynności wymagających rozumienia stosunków przestrzennych.

Najbardziej cieszy mnie fakt, że dziewczynka jest coraz bardziej niezależna w wykonywaniu prostych czynności życiowych. Samodzielnie się ubiera i rozbiera, dba o higienę ciała, zwraca uwagę na czystość odzieży, pomaga rodzicom w nieskomplikowanych pracach domowych: podlewa kwiatki, zrywa truskawki, opiekuje się młodszą siostrą. Dużo satysfakcji daje jej przygotowywanie posiłków, udział w pieczeniu ciasteczek, szykowaniu upominków dla najbliższych.

Obecnie dziecko uczęszcza do klasy I i na podstawie *Orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego* realizuje program dla uczennicy z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim dostosowany do jej indywidualnych potrzeb. Zdaniem nauczycieli dzięki działaniom terapeutycznym Poradni dziewczynka została odpowiednio przygotowana do podjęcia obowiązków szkolnych .

BANK DOBRYCH PRAKTYK

